

BOKKENRIJDERS BELIEVEN BELGIË (18)

Hans Hermans

Hoofdstuk XIV Vastenavond versus Carnaval (4)

De vorige keer konden we lezen, dat de schijngestalten van de maan veel invloed hebben op onze biologie. Zelfs onze stemming is voor een deel afhankelijk van ‘Luna’ en niet voor niets spreken onze oosterburen over goede of slechte ‘Laune’.

Carnaval 2009 publiceerde de Limburgse pers, dat bij de Oudewijvenfestijnen, nauwelijks gemaskerde vrouwen aanwezig zijn. De redacteur voegde er meteen een (zijn !) stelling aan toe: ‘Carnaval is op zijn retour!’ Als redacteur had hij natuurlijk moeten weten, dat het Oudewijvenbal, niets met carnaval te maken heeft. De maskerade is een vastenavondrelict. Vastenavond was het feest van de vermomming en uiteraard voorspoed voor vee en vruchtbare vrouwen. Deze keer zijn we op weg in de middeleeuwen en ‘varen’ met *Blaue Scuute (scheepswagen)* naar Sint Truiden. Het narrenschip werd ook wel *Carrus Navalis* genoemd.

14.8. Scheepswagen

14.8.1. Over dekens en dreumels

In 1673 werd in een Nederlands woordenboek voor het eerst het substantief *carnaval* opgenomen. Maar al veel eerder bestond het Latijnse begrip *carnelevamen*, waarvan de Italianen *carnovale* en de Fransen *carnaval* gemaakt hebben. Het had weinig of niets te maken met *vastenavond*, want dat uitbundig feest wordt in Frankrijk *mardi-gras* genoemd. In Keulen werd in 1780, het begrip *Karneval* gebruikt, maar het zou nog tot 1823 duren voordat het in praktijk gebracht zou worden. Pas in 1839 bereikte de Rijnlandse carnavalscultuur het dal van de Maas. In dat jaar werd in Maastricht, met de naam *Momus*, afgeleid van vermomming en de Griekse satiregod *Momos*, de eerste carnavalsvereniging van Nederland opgericht, doch helaas in 1939 weer opgeheven. Pas in 1946 werd te Maastricht de carnavalsvereniging *De Tempeleers* opgericht. Thans is *Jocus* in Venlo, uit 1842, de oudste carnavalsvereniging in ons land. *Jocus* betekent feitelijk ‘haan’ en het motte luidt: *Jocus Vitae, Quod Sal Coenae!* (Wat de Joeks is voor het leven, is het zout voor de pap).

Dordrecht, in de middeleeuwen een hoogburcht van maskerade, was na de reformatie niet blij met vermomde vastenavondvierders. Tijdens vastenavond

De kerk keerde zich tegen de maskerade

1843 verordonneerde de edelachtbare raad, een vermommingverbod in alle straten. Waarschijnlijk had men negatieve ervaringen opgedaan, want de burgemeester schreef: ‘Sommige onrustige personen zich uitgelaten hebben dat de aanstaande vastenavond de gelegenheid zoude aanbieden om zich gemaskerd langs de straten en op publieke plaatsen te begeven te kunnen aanstoken of bedrijven’ (...) In Limburg was het vooral de geestelijkheid, die een stok tussen de wielspaken van de narrenkar te probeerde te

steken. In 1926 richtten de Nederlandse bisschoppen een herderlijk schrijven aan de beminde gelovigen, want de 'lichtzinnige geest' zou uitgebund moeten worden. De clerus kreeg terstond steun van Sobriëtas, de Nederlandse koepel voor drankbestrijding, maar ook van de Bond van Christelijke Geheelonthouders, de Limburgsche Mariabond, Priesterkruisverbond, het Limburgsch Kruisverbond, enz. enz. In Sittard werd in 1881 de carnavalsvereniging *De Marotten* opgericht en daar beschikt men over een carnavalskrant uit 1884. Ooit was het *mombakkes* (masker) een rotsvast onderdeel van het vastenavondgebeuren dat aanvankelijk, zeer aarzelend, meegenomen werd naar het

moderne carnaval. Maar daaraan maakten de kerkelijke autoriteiten, in het kader van een zeer felle carnavalshetze, in 1932 een einde aan. Toen wist deken Rhoen de burgemeester van Sittard zo ver te krijgen, dat hij een voorstel tot

Deken Rhoen wist in 1932 een vermommingenverbod te bewerkstelligen Foto Archief Sittard-Geleen

vermommingenverbod aan de raad voorlegde. Dit werd, achter gesloten deuren, met acht stemmen voor en zeven stemmen tegen, aangenomen. De verontwaardiging van de Sittardse narren sloeg om in een volksopstand en het gevolg was dat bij roomse raadsheren de vensterruiten aan diggelen gegooid werden. De politie reageerde met charges met de blanke sabel. Een jaar later werd vermomming weer argwanend toegestaan en de Kerk hield zich koest. In 1962 was er plotseling, volgens deken Debije, sprake van schandelijke uitpattingen tijdens het folkloristische feest in Venlo en ook hij probeerde carnaval aan banden te leggen. Maar de gelovigen hadden geen behoefte meer aan dictatoriale dekens, zodat in 1962 in

Horst aan de Maas, de carnavalsvereniging *D'n Dreumel* opgericht werd. (Opmerking: Een *dreumel* is een stukje garen of een los draadje aan de kleding.'Floees' plegen wij in onze omgeving te zeggen.)

14.8.2. L'Osservatore Romano 2009

De bemoeiingen van religieuzen werden allengs minder, maar ook in 2009 ervaren wij middels het sacrament van de biecht, dat mannen heel veel moeite hebben om hun

De kerk schenkt de zonden kwijt

lustgevoelens te beteugelen, terwijl vrouwen zich het vaakst bezondigen aan ijdelheid. Dat blijkt uit een rapport van het Vaticaan over de zeven hoofdzondes. Het rapport is gebaseerd op een biechtonderzoek van de 95-jarige Roberto Busa; een jezuïtische wetenschapper. De persoonlijke theoloog van paus Benedictus XVI, Wojciech Giertych, onderschrijft de bevindingen in de Vaticaanse krant *L'Osservatore Romano*. Volgens Giertych kost het mannen de meeste moeite niet toe te geven aan hun lustgevoelens, gevolgd door vraatzucht en luiheid. Vrouwen strijden

De 7 hoofdzonden

vooral tegen hun ijdelheid, jaloezie en woede. Hebzucht is de zevende hoofdzonde. Katholieken moeten hun zonden volgens de Leer ten minste een keer per jaar opbiechten aan een priester. Die vergeeft de zondaars uit naam van God.

14.8.3. Zottenschip

Wij konden reeds eerder lezen, dat vastenavond in veel plaatsen gelieerd was aan een scheepskar of scheepswagen. Vroeger werden naar tijd en ruimte, ook synoniemen zoals: zottenschip, karrenschip, narrenschip, wagenschip, wielschuit, zuipschuit en blauwe schuit gebruikt. In de middeleeuwen gaf men de voorkeur aan de naam *Carris Navalis*. Omdat het voertuig niet vaart maar rijdt, geniet het woord *scheepswagen* de voorkeur. Er is natuurlijk niets mis mee, om de scheepswagen thans *blauwe schuit* te noemen.

14.8.4. Blauwe Schuit

Verdiepen we ons in deze historie, dan zien we, dat er bij veel verschillende culturen, sprake was van 'spelevarende' schuiten op wielen, die door straten getrokken werden. Sommige historici zijn er van overtuigd, dat de Romaanse carnavaleske vorm van vastenavond, afgeleid werd van *carris navalis*, hetgeen we met scheepskar of scheepswagen zouden kunnen vertalen. Babyloniërs, Grieken, Romeinen en Germanen, allemaal hadden zij er tijdens hun vruchtbaarheidsfeesten behoefte aan, om met schuitkarren te rijden.

Blauwe schuit

Ook in de middeleeuwse literatuur, komen wij die 'woelige wielschuit' tegen en wordt niet zelden *Blauwe Sjuut* genoemd. In Nederland waren wel een dozijn plaatsen, waar met vastenavond een boerenkar 'aangekleed' werd. Onlangs ontdekten heemkundigen dat er ook in het *Krabbevat* (*Bergen op Zoom*), een 'schuit' van stal gehaald werd. De Krabbegatters zeggen trots: 'Wij vieten nog steeds *vastenavond*, omdat ons feest van Bourgondische oorsprong is en dus geen Rijnlandse (carnavals)-variant zoals in Maastricht.' (...) In het centrum van Nijmegen is hun 'blauwe steen' een markant punt. Toen die steen in 1976 op carnavalsdinsdag vervangen werd, gebeurde dat door de voorzitter van de *Blauwe Schuit*. Onder die steen legde men een metalen koker, met daarin documenten die op de *Schuit* betrekking hebben. De burgemeester beloofde plechtig, dat voortaan op carnavalsdinsdag om 11.11 uur op de *Blauwe Steen* een vat bier aangeslagen zal worden. (...)

14.8.5. Narrenschiff

Dat Romeinse soldaten tussen Rijn en Maas, in het voorjaar hun *saturnaliën* vierden en met een

scheepswagen door de straten trokken is bekend. Wat gebeurde er, toen de Romeinen in het begin van de vijfde eeuw, deze streek verlieten?

Helaas weten wij niet, of de vruchtbaarheid sfeesten door de bewoners overgenomen werden. Gedocumenteerd werd wel een gebeurtenis in 1133, toen een *Narrenschiff*

De abt van Sint-Truiden maakte een einde aan het narrenschip

vanuit Inda op ‘grote vaart’ ging. In de *Gesta Abbatum Trudonensium* schreef abt Rodulphus van de abdij van Sint-Truiden in 1133, dat een schip op wielen, gebouwd door het weversgilde van Inda (thans Kornelimünster), in Sint-Truiden aanlegde. Het is nog steeds niet duidelijk, waarom de welgestelde wevers van Inda een schip op wielen construeerden ? Hadden zij dat al eens eerder gezien of gedaan ? Waarom noemden zij hun scheepswagen *Blaue Scute* ? Waarom legde de overheid hen geen strobreed in de weg ? Waarom werd het weversgilde in iedere plaats uitbundig begroet ? Ook dat weten we niet. In die tijd bevond het weversgilde zich vrijwel overal in het hoogste segment van de gildenstructuur. Het is bekend dat het narrenschip i.c. scheepswagen, via Aken naar Maastricht getrokken werd. In die stad waren de zotten, mannen en vrouwen, uitbundig en enthousiast. De wevers die van scheepsbouw weinig verstand hadden, kregen op de Maaskade hulp van echte schippers.

De blauwe schuit kwam na 875 jaar opnieuw in Sint-Truiden en werd er ditmaal hartelijk ontvangen

Daar werd het narrenschip van masten en zeilen voorzien, ook werden kleine reparaties uitgevoerd. Een dag later trok de ‘zottenschuit’ naar het Land van Loon. In Tongeren, Borgloon en Sint-Truiden werd zeer uitbundig gevierd. De abt van Sint-Truiden was getuige van pure perversiteiten. Hij wist te berichten dat in zijn stad, hitsige kerels en halfnaakte vrouwen met loshangend haar, bij maanlicht zongen, dansten en zich daarna schaamteloos gedroegen (...) De boot op wielen noemde de abt *diabolicum technam* (technisch duivelswerk). Wij kunnen ons voorstellen, dat de brave man niet blij was met de ‘bemanning’ uit het Rijnland, temeer

hij overtuigd was, dat de blauw geverfde boot door boze geesten of duivels begeleid werd. Hij kon zich ook niet verenigen met de mentaliteit van de inwoners van omliggende plaatsen, die van heinde en verre toestroomden, om mee te dansen en mee te wippen. Overal waar de schuit aanlegde, vonden fenomenale feesten plaats met openlijke orgiën van een zinverbijsterende zinnelijkheid, die voor deze mismoedige middeleeuwer te ver gingen. Aan Godfried graaf van Leuven berichtte hij, dat hij schoon genoeg had van de aanstootgevende activiteiten. Hij had het anders moeten formuleren, want feitelijk had hij aanstoot genomen... Hoe dan ook, voor de graaf van Leuven was het, om meer dan één reden, een kolfje naar zijn hand, om aan het geile gedoe een einde te maken. Hij was in de nopjes, dat ie naar het zwaard mocht grijpen, want hij lag al jaren in de clinch met de Hendrik II graaf van Limburg. Beide ‘heren’ noemden zich voogd van Sint-Truiden en ieder van hen hoopte hertog van Neder-Lotharingen te worden. Klaarblijkelijk was de graaf van Leuven de sterkere, want hij werd hertog van Neder-Lotharingen en trok in 1140 met een leger naar Aken. Hij richtte geen verwoestingen aan, maar dwong de magistraat en bewoners, hem passend en behoorlijk te huldigen.. En de scheepswagen in Sint-Truiden ? De graaf van Leuven liet de met ‘zondige bedoelingen’ gebouwde ‘schuit’, naar het Brabantse stadje Leeuw (thans Zoutleeuw) trekken en daar werd ze ‘geënterd’. Wat er met de bemanning gebeurde is niet bekend. Volgens de ene overlevering was er een bloedbad en het is ook bekend dat zelfs de inwoners van Leuven, onder de aanval van de graaf te lijden hadden. Bernhard van Clervaux (1090-1153) schreef in 1147: ‘Het leven der mensen in Aken dient meer het genot en de lichamelijke begeerte, dan hun zielenheil !’ De Akenaren reageerden: ‘De mens is van nature een gezellig wezen en kan zonder levensvreugde niet leven !’ In 1986 verscheen er van de scheepswagenreis, een Nederlandse vertaling in de serie *Maaslandse Monografieën*. De originele vertaling bevindt zich in de Rijksbibliotheek van Brussel en een kopie in het stadsarchief van Maastricht. Nu afwachten

of een filmregisseur het aandurft er een draaiboek van te maken...

14.8.6. Blauwe Scuut

Het begrip *Blauwe Scuut* werd in 1413 in een stukje proza van Jacob van Oestvoerne gebruikt. Het gaat hier over een gilde, bestaande uit vertegenwoordigers van alle lagen uit de bevolking, die allemaal uitblonden door grote gebreken en onfatsoenlijke ondeugden. Lieden van alle rangen en standen waren er welkom op voorwaarden dat ze zich losbandig en gulzig zouden gedragen. Tot die groep behoorden koppige kooplieden, mollige monniken en sullige studenten. Maar echte criminelen, zoals hoogverraders, moordenaars en brandstichters, waren van deelname uitgesloten. Het gildenwezen stond toen op een hoog peil en voor hun leden waren vastenavond en een 'schuit op wielen' mogelijkheden om stoom af te blazen. Van Oestvoerne verhaalt dat in Vlaanderen al eerder sprake was van scheepswagens en dat in plaatsen zoals 's-Hertogenbosch, Utrecht, Breda en Nijmegen, mettertijd dat 'schip' ook gebruikt werd. We zien dat het narrenschip in al zijn facetten, een belangrijke rol speelde bij de middeleeuwse vastenavondviering. Het stukje proza dat nu volgt is speciaal bedoeld als moraliserende voordracht en is traditioneel een vorm van sarcastische standensatire. Hier wordt iedereen belachelijk gemaakt, maar de vrouwen van lichte zeden en misdadige mannen, die door eigen schuld geen stand hebben, vallen buiten het vastenavondgilde.

Die blauwe scuut (Jacob van Oestvoerne)
Prins Carnaval nodigt alle zotten uit om met de blauwe schuit mee te varen, namelijk Edellieden die boven hun stand leven. Hoge en lage geestelijken die het kerkelijk bezit verteren. Monniken die bedelen om goede sier te maken. Poorters en vooral hun zonen, die hun kapitaal opmaken. Nonnen en begijnen die hun liefde verkopen. Oude vrijsters die hun schade proberen in te halen. Handwerkers en winkeliers die meer uitgeven dan ze verdienen. Knechts en meiden die een zorgeloos leventje leiden. Iedereen die zich meer door dwaasheid dan door wijsheid laat

leiden, is welkom. Het gilde is echter niet toegankelijk voor misdadigers en hoeren. Het lidmaatschap wordt beëindigd zodra men wijs wordt, in het huwelijk treedt of tot rijkdom geraakt. (...)

Das Narrenschiff_1549

14.8.7. Die Blau Schuyte

Een jaar later, dus in 1414, was er in Antwerpen sprake van *Die Blau Schuyte*. Ze was bemand met maatschappelijk uitschot en de scribent wist veel te schrijven over de bandeloze bende die zich mateloos gedroeg. Vastenavond was ook daar het feest van de omgekeerde wereld. Door immoreel gedrag werd duidelijk gemaakt, hoe het feitelijk wel (of niet) hoorde...

In 1445 protesteerde paus Eugenius IV in felle bewoordingen tegen de viering van vastenavond in het algemeen en het openlijke schaamteloze gedrag op de 'schuitkar' in het bijzonder. Voortaan mochten geen rijdende schuiten meer gebruikt worden. Opnieuw kwam er einde aan een controversiële viering, die men vastenavond noemde. Maar of de stem van de paus ook het Rijnland en Vlaanderen bereikte, is nog maar de vraag. Wel is bekend, dat in 1465 te Wenen vastenavond, met de naam *Fasching*, strikt verboden werd.

14.8.8. Dat Narren Schyp

Ook andere bekende schrijvers, hadden het over een *Blauwe Schuit*. In 1492 schreef Sebastian Brant (1457-1521), een Duitse jurist en humanist, in het kader van vastenavond, de bekende middeleeuwse moraalsatire *Das Narrenschiff*, die twee jaar later gedrukt werd. Een vertaling in het Latijn met de naam *Stultifera Navis* kwam in 1497 op de markt. In hetzelfde jaar ook een Nederduitse uitgave, met de naam *Dat Narren*

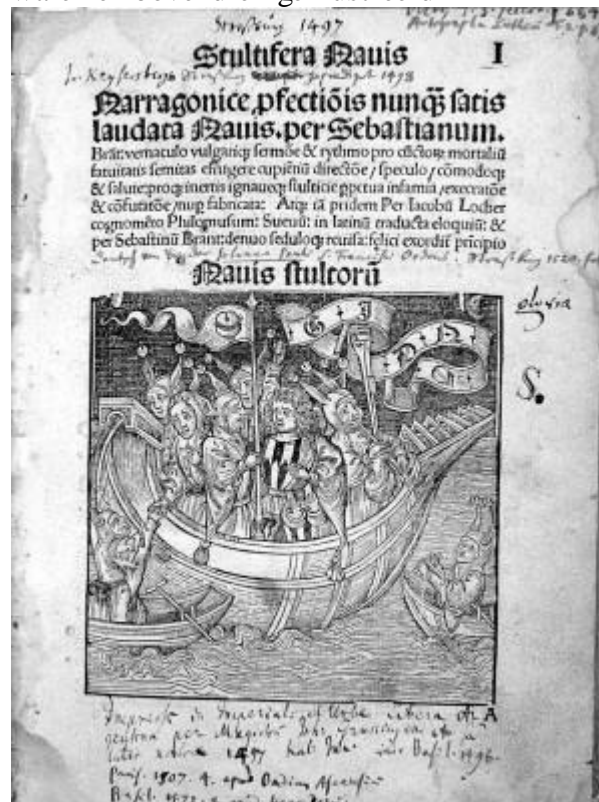
Schyp, die in Lübeck gedrukt werd. Lezen wij het boek, dan komen wij opnieuw tot de conclusie, dat vastenavond een tijd van de ‘omgekeerde wereld’ was, waar alles kon en alles mocht. Voor de gewone burger was het de gelegenheid om op wulpse wijze de remmen los te gooien. Het lijvige boek bevat 112 hoofdstukken, waarbij in ieder hoofdstuk een menselijke ondeugd beschreven wordt. Hovaardij was erger dan echtbreuk, hebzucht erger dan roddel. Brant weet in zijn boek alle aspecten onder te brengen bij de categorie *Narretei*, met belangstelling voor de nar in het algemeen en voor de sfeer op het schip in het bijzonder. Het boek behoorde tot de populaire ook door het volk te gebruiken literatuurvorm van narrenverhalen; soms satirisch maar tevens onderrichtend met betrekking tot de vele menselijke zwakheden. Voor de Kerk was de inhoud van het boek een welkome aanleiding om er een ‘predikboek’ van te maken. Dat werk, met de naam *Naviculae Speculorum Fatuorum*, werd in 1510, kort voor zijn dood, door Johan Geiller von Kaiserberg geschreven.

Humanist Sebastian Brant schreef over het narrenschip

In de 16^e eeuw volgden meerdere vertalingen en toelichtingen, maar de Kerk was er niet gelukkig mee, omdat de boeken satirisch

waren en bovendien geïllustreerd

Sebastian Brant Das Narrenschiff 1497

werden. Johan Geiller (1445-1510) tekende, onbewust, ook voor het logo van de *Blauw Sjuut va Heële*. Het motto luidt: ‘*Ad Narragoniam*’ (Op naar het Narrenland.) Van *Das Narrenschiff* verscheen een facsimile van de eerste uitgave, met vertaling in het Nederlands door dr. E. Vandervoort (Budel 2007).

14.8.9. Desi Erasmus en Jeroen Bosch

In 1492 werd de bekende humanist Desi Erasmus (1469-1536) tot priester gewijd. In 1509 schreef hij de satire *Moriae encomium, sive Stultitiae laus*. In het boek rijden en varen moeder *Stultia* (*Zotheid*), samen met haar vijf dochters over de hele wereld en worden menselijke dwaasheden aan de kaak gesteld. Daarbij de onontbeerlijke sarcastische kritiek op kerkelijke en wereldlijke leiders. Terwijl Erasmus gekwalificeerd was, om paus te worden, is zijn humanistische inbreng van zeer grote invloed. Feitelijk maakten zijn werken de baan vrij voor hervorming en reformatie. Hij schreef in het Latijn, maar in de boekhandel liggen twee moderne vertalingen van *Lof der Zotheid*.

Antiquariaten hebben vaak ook een goede, maar iets oudere vertaling op de plank staan. De eerste Nederlandse vertaling met de naam *Lof der Zotheid* kwam pas in 1560 op de markt en werd verzorgd door Johan Geillyaert (1507-1574). In de loop der eeuwen verschenen veel vertalingen, bekend zijn die van Petronella Bange in 2000 en van Harm-

Jan van Dam uit 2001.

Een tijdgenoot van Erasmus was, Jheronymus van Aecken, alias Jeroen Bosch (ca.1453-1516) die de *Blauwe Schuit* op een van zijn schilderijen ver eeuwigde.

Volgens sommigen werd de kunstschilder Jheronymus van Aecken, alias Jeroen Bosch in Aken geboren. Maar veel waarschijnlijk

**Hieronimus Bosch
Zottenschip 1490-1500
Parijs Louvre**

is, dat zijn vader, ook kunstschilder, in Aken geboren werd en dat Jeroen in Bosch ('s-Hertogenbosch) ter wereld kwam. Jeroen maakte rond 25 schilderijen, waaronder een aantal drieluiken. Tijdens een bezoek aan Den Bosch zag ik in restaurant *In de Bossche Eetkaemer* (Korte Putstraat 9), een replica van het bekende triptiekschilderij *Het Narrenschip*. Het hoge formaat van dit werk wekt de indruk, dat dit één van de panelen moest vormen voor een triptiek, waarvan Bosch er minstens zeven anderen gemaakt heeft. Het originele schilderij werd in 1918 door Camille Benoit geschonken aan het Louvre te Parijs. Een mogelijk ander deel van de triptiek, *Allegorie van de gulzigheid en de onkuisheid*, bevindt zich in New Haven te Connecticut.

Jeroen, een Rijnlander, kende de vastenavondgebruiken op zijn duimpje. Op het paneel *Het Narrenschip* geeft hij, een

eminente expressie vol met symboliek van de op zijn eind lopende Bourgondische tijd. Dit werk moet gezien worden als een parodiërende penseelvriucht, met het gulzige gedrag van geestelijken. In een schilderachtige schuit, met een boom als mast en een tak als roer, zitten twee nonnen, een monnik en een groepje boeren te brassen. Op de scheepsvlag staat een halve maan, volgens het middeleeuws gedachtegoed het embleem van de ketterse Turken. Aan het roer zit een nar en op zijn hoofd bouwen vogels een nest... De non speelt op een luit, terwijl de geestelijke en de andere mensen zingen. Ook proberen zij in een koek te happen, die aan een touw bungelt. Zoals hier en ginder gebruikelijk, gold muziek als sfeermaker en de aanwezigheid van een bord kersen, in die tijd een erotisch symbool, maakt duidelijk dat de kuisheid op het spel staat. Ook de gulzigheid wordt gehekeld, want er is een boer die in de mast klimt om een gebraden gans los te maken en bij de boortrand een man die overboord zijn maag ledigt. Aan de andere kant van de boot ligt een man die vastgegrepen wordt door een vrouw met een kruik in haar handen. In het water twee naakte mannen die afkoeling zoeken, maar ondertussen hun drinknap omhoog steken om gevuld te worden. Kersen, kruiken, gevogelte en vis, het zijn zonder uitzondering emblematische toespelingen op het losbandige leven van een gezelschap dat vrijpostig vastenavond viert.

Pieter Brueghel De strijd tussen Vastenavond en Vasten, zoals onderdeel van de lezing rond Carnaval in 2008.

Vijf jaar na de dood van Jeroen Bosch, werd Pieter Brueghel sr. (ca.1521-1597) geboren. Ook hij leefde in de vurige vastenavondtijd,

die zijn climax had vanaf de 14^e eeuw tot in het midden van de 16^e eeuw. Net als Jeroen Bosch liet ook Pieter (de Oude) tot in detail zien, hoe er in de steden en op het platteland, grandioos gefeest werd. Hij schilderde het doek *De strijd tussen de vastenavond en de vasten*. Tijdens de drie dolle dagen voor Aswoensdag werd de maatschappelijke orde op haar kop gezet. We zouden het ook de *opportunistische onorde* kunnen noemen. Een vastenavondnar sprak *spotrecht* en verplichtte het volk zich losbandig te gedragen. De moraal van het verhaal is: Kijk maar wat er gebeurt, als we niet volgens het boekje leven ! Het gebeurde in een tijd toen de stedelijke samenleving in ontwikkeling was en de stedelingen zich conformeerden aan het burleske gedrag op het land.

14.8.10. Jodocus Badius

Wij konden lezen dat Sebastian Brant in 1492 de opzienbarende satire *Das Narrenschiff* schreef, waarin hij de menselijke tekortkomingen aan de kaak stelde. Hij persifleerde de dwaasheden die ontstaan door een verkeerd gebruik van de zintuigen. De Vlaming Josse Bade (1462-1535), die zich zelf Jodocus Badius noemde, schreef in 1501 het boek *Stultiferae Naves (Schepen der Dwaze Vrouwen)*.

Dwaze zintuigen werden als vrouwen voorgesteld

In zijn boek met symbolische schetsen, stelt hij de zintuigen als basis voor zinnelijke genoegens, die gefigureerd worden door vijf dwaze maagden, die scheepjes bevaren. Badius, kennelijk een fervent tegenstander

van *vastenavond*, wist dat de zintuigen overwicht hebben op de rede. Volgens Badius zou dat andersom moeten zijn. In zijn boek publiceerde hij zes hoofdstukken, ieder verlucht met een duidelijke houtsnede. Op het eerste schip figureerde hij de oermoeder Eva in paradijselijke staat. Met naakt en bloot was er in die tijd niets mis, voor zover tegen het *Zesde Gebod* niet al te openlijk gezondigd werd. In het boek volgen dan vijf allegorische tekeningen van de *Dwaze Zintuigen* die voorgesteld worden als vrouwelijke figuren. Ook hier sluit hij zich aan bij de Kerk, die door de eeuwen heen de vrouwen als faliekant foute figuren neerzet. In tegenstelling tot de heren der schepping, beschouwde men vrouwen als het zwakke geslacht, de aanstichtsters van het kwaad met heel weinig gezond verstand en verantwoordelijk voor de zonden van de mannen. Denk aan Adam, Salomon en David, die door een vrouw verleid werden.

Eva veroorzaakte voor Adam en haar de erfzonde

In het boek maakt Eva, als eerste vrouw, gebruik van de scheepsmetaforiek: 'Als eerste stap ik in het schip der dwazen, want ik ben de moeder van alle dwaasheid !' (...) Om de vrouwelijke verleidingkunst te onderstrepen, heeft ook de slang een vrouwelijk gezicht... In een tijd dat de erfzonde nog bestond, was het immers van het aller grootste belang om de vrouw zo negatief mogelijk in beeld te

brengen. Op alle houtsneden bevinden zich naast de dwaze maagd, net als in het boek *Das Narrenschiff*, ook mannen die een zotskap dragen, het uiterlijke kenmerk van dwaasheid. Natuurlijk spelen hierbij ook harp (wuftheid), roos (begeerte), spiegel (ijdelheid) en drinkbeker (dronkenschap) een belangrijke rol. Volgens de toenmalige opvattingen, leidden de zintuigen automatisch tot zonde. Zo wordt de smaakzin al gauw vertaald met 'vraatzucht' en de tastzin met 'handtastelijkheid'. Vanuit kerkelijk moraalfilosofisch oogpunt bestaat er dus een duidelijk wantrouwen ten aanzien van de zintuigen en dat wist Badius in zijn boek duidelijk te maken. Zijn credo is, dat de zintuigen haarden zijn van verderf. De zintuigen mogen eventueel garant staan voor een zeer kortstondig genot, maar staan het zielenheil in de weg.

De Heerlense Blauw sjuut met gilde

14.8.11. Gilde Blauw Sjuut
Vreemd genoeg heerste er na *Das Narrenschiff*, een eeuwenlange stilte rondom de scheepswagen en zijn bezetting. Het is een grote verdienste van de carnavalsvereniging *De Winkbülle* uit Heerlen, om in 1949 tot oprichting te komen van het *Gilde Blauw Sjuut* en een scheepswagen met de naam *Blauw Sjuut* in de vaart te brengen. Voer het narrenschip ooit (1133) vanuit

Kornelimünster naar het Maasland, sinds 1949 'vaart' de *Blauw Sjuut* vanuit haar thuishaven Heerlen naar omliggende plaatsen. Omdat er geen traploze relaties bestaan tussen vastenavond en carnaval, moeten wij de bemoeiingen van dit Heerlens gilde op prijs stellen. Zij wisten/weten met hun *Blauw Sjuut* een brug te slaan, tussen de narrenkar als symbool van middeleeuwse vastenavond en hun gemotoriseerde 'schuit' in het teken van het nieuwtijdse commerciële carnaval. Het *Gilde Blauw Sjuut* is een zelfstandig onderdeel van de Heerlense stadscarnavalsvereniging *De Winkbülle*. Het gilde heeft zich tot taak gesteld om met zijn narrenschip heraut van de historische vastenavond te zijn. Op 15 februari 2005, besloot Gedeputeerde Staten van Limburg, het *Gilde Blauw Sjuut* tot officiële ambassadeur van het Limburgse carnaval te benoemen.

Vanuit Kornelimünster voer in 1133 het eerste narrenschip

Dit jaar (2009) trok de *Blauw Sjuut* voor de 59^e keer door Rijn- en Maasland. Vanuit Heerlen via Kornelimünster naar Aken, waar de bemanning door burgervader en *Öcher Penn*, om 11 uur en 11 minuten, bij het begin van *Vetdonnesjtich*, welkom geheten werd. Daarna 'voer' het narrenschip richting Vaals en bereikte om 13 uur, met een paar luide kanonschoten de grens, waar de bemanning door de *Prinsegarde Vols 1948* va de *Grensiülle* welkom geheten werd. (Opmerking: Vaals heeft ontzettend veel moeite met zijn eigen dialect, want hier zou moeten staan *Prinsejarde* en *Jrensiülle*. Waarschijnlijk had de carnavaleske scribent te diep in het glas gekeken, toen hij in 1948 die fouten maakte ?!) Vanaf de grens

‘deinde’ de scheepswagen in de richting van het *Roadhoees*, en werd de crew op een borrel verrast. Dat was nodig, want een koude vrieswind transporteerde sneeuwwoolkjes uit het noorden. De ‘rondvaart’ duurt vijf dagen, waarbij dertig ‘havens’ bezocht worden. Slechts twee keer bleef de *sjuut* op haar ankerplaats: dat was zeer terecht bij de watersnoodramp in 1953, maar minder terecht als ‘speelbal’ van de Amerikanen in 1991. ‘*Ad Narragoniam*’, zeggen en schrijven *De Winkbülle* en weten daarmee een oeroud vastenavondsrelict, ook in de carnavalstijd, in leven te houden.

14.8.12. Lustschuiten

Hebben ontdekkingsreizigers of missionarissen, het gebruik (of misbruik) van de *Carris Navalis* mee genomen naar Latijns Amerika, of zit het gebruik van een scheepswagen de carnavalisten in het bloed? Een feit is, dat met carnaval ook in Rio de Janeiro (Brazilië) een aantal gepavoiseerde scheepswagens door de straten ‘vaart’. De arme bevolking uit de favela’s (sloppenwijken) steken al hun geld in de prachtige kleurrijke stoet en in opzienbarende kostuums, waarvan de prijs gelijk onevenredig is aan de afmetingen van de kledingstukken. Het summum van carnavaleske exhibitionisme vindt plaats in Paraguay. In de stad Encarnación, die 375 kilometer ten zuiden van de hoofdstad Asunción ligt, is iedere scheepswagen een lustoord.

14.9. Vuur en as

14.9.1. Aswoensdag

De mens was inmiddels zo ver gecultiveerd, dat het niet langer gebruikelijk was om met vastenavond, een misdadiger op een ‘schuitkar’ te schand te zetten, om hem daarna terecht te stellen. De schurk stopte men in een kerker en op de zuipschuit plaatste men een stropop, die op Aswoensdag verbrand werd. De stropop was tevens de verpersoonlijking van vastenavond, want de symboliek was veelomvattend: De verbranding was een teken van vergankelijkheid maar ook een einde van het flamboyante feest. De boze wintergeesten werden op de vlucht gejaagd en uiteraard werden met de stropop ook de zonden

verbrand. Het begrip ‘zonde’ was van plaats tot plaats verschillend. In de ene parochie hield de pastoor ware donderpreken en in een andere vierde de pastoor vrolijk mee en meende te mogen veronderstellen, dat het gebruik van de zinnen, de meest volmaakte manier is om te communiceren.

Het vuur stond voor de ‘vurige’ zon, die garant staat voor vruchtbaarheid op alle gebied. Nadat de as op de velden verstrooid was, zorgde de veertigdaagse vasten er wel voor, dat het levensritme van alledag zich spoedig kon herstellen.

Stropop verbranden

Het verbranden van stro, op welke wijze dan ook, moet tot de vastenavondgebruiken gerekend worden. In Roermond werd in 1715 het stoken van ‘vastelavendtvuur’ verboden. Waren de grote stadsbranden van 1554 en 1665 aanleiding daartoe? De schout schreef over drankmisbruik en nog veel ergere dingen... Hoe dan ook, de stropop werd toen niet meer verbrand maar in de Roer gedumpt. In Maastricht werd vroeger, in fastelavondse tijden, een stropop opgeknoopt aan een hoge mast. Dat gebeurde steevast op carnavalszondag om 12 uur. Dinsdagavond 24 uur werd de pop naar beneden gehaald en begon de veertigdaagse vastentijd. Anders dan in Roermond, werd in Maastricht de stropop verbrand. In carnavalistische tijden, kreeg de pop een naam en werd voortaan Mooswief (groentevrouw) genoemd. Ze gold en geldt als ‘patrones’ van het Maastrichtse carnaval. Met het Momuskanon worden een paar schoten gelost, waarna *Ziene Hoeghe Hoeglöstigheid* kond doet, dat het feest kan beginnen. In 1954 werd door Prins Sjaak I op

carnavalszaterdag, op de plek waar vrouwen van het platteland hun tuinproducten veil boden, een stenen monument onthuld van 't Mooswief, dat vervaardigd werd door Charles Vos (1888-1954). Waarschijnlijk was het zijn laatste kunstwerk ?

Het Mooswief was een stropop die verbrand werd

14.9.2. Burkbrenne

In het Mergelland heeft (waarschijnlijk) alleen Epen de *fakkelzondag* in ere gehouden.

Burkbrenne Epen

Het is niet bekend, waarom het vurige feest een week werd opgeschoven; van vastenavond naar Quadagesimazondag. De

jeugd trekt dan van deur tot deur om brandbaar materiaal te verzamelen en een vrouw die geen brandbare spullen aanbiedt krijgt te horen: 'Ze niks, ze heit de vot vol vluuj !' (...) De brandbare spullen worden steevast naar hoeve Oosterberg gebracht, waar in een weiland de *burk* (brandstapel) opgebouwd wordt. Tegen de avond gaat de fik erin en alle boze geesten en demonen in Epen slaan op de vlucht... Helaas werd op veel plaatsen het vreugdevuur door de overheid verboden, maar daar vonden de knechten en dienstmaagden iets op. Zij staken de kurkdroke bermhellingen van holle wegen in brand. Daar is feitelijk niets op tegen, want in die tijd van het jaar zitten de winterslapers onder de grond en het afbranden staat garant voor een zomerse bloemenpracht. In Mheer spreekt men niet van *burkbrenne*, maar over *fonkfakkele*. Daar mogen de bermen niet meer in de fik gestoken worden, maar men heeft er iets op gevonden. Op *Fakkelzondag* trekken kinderen van rond 12 jaar van huis tot huis, om een lekkernij in ontvangst te nemen. Het eerst komt natuurlijk de kasteelheer baron De Loë aan de beurt, dan pas het nedere volk. Hier en daar krijgen de kinderen een paar muntstukjes, maar die moeten volgens een overlevering, na de optocht aan de pastoor overhandigd worden.

14.9.3. Stropop Nubbel

De Romeinen hielden in Februari reinigingsriten, die *Februa* genoemd werden en waarbij vuur gebruikt werd om demonen te verjagen. De relatie tussen het verbranden van een stropop en het verbranden van buxustakjes voor het religieuze askruisje op Aswoensdag is relevant. Voor de primitieve mens bezaten vuur en as een magische kracht. Nog in christelijke tijden strooiden boeren op

Het askruisje refereert aan een ritueel van vuur en reiniging

Aswoensdag een handvol as op hun velden om boze geesten te verjagen. Niet zelden werden zondaars het offer van een openbare boetedoening. In een kerk werden zij met gewijde as bestrooid en dan door de priester de kerk uitgestuurd. Vanaf Aswoensdag tot Witte Donderdag werd de boeteling de toegang tot de kerk ontzegd.

Keulen, de stad waar het Germaanse zonnewendefeest en het Romeinse lentefeest met de bekende *Bacchanalen* gecombineerd werden, was ook de eerste stad met nieuwtijdse carnaval. We weten dat een paar vastelavondsgebruiken over de carnavalsstreep getrokken werden. Daartoe behoort ook het collectief verbranden van de zonden die tijdens het *omkeerfeest* begaan werden. Dat gebeurt op vastenavond, dus de avond voor Aswoensdag. Dan wordt een stroman met de naam *Nubbel* met veel ceremonieel in de fik gestoken en die rituele verbranding staat borg voor vergeving van alle 'feestgebonden' zonden.

Bij de Nubbel verbranding in Keulen wordt over het vuur gesprongen

14.9.4. **Öcher Trööetemann**

Ook Aken kent een verbrandingsritueel. Daar voert de *Öcher Börjerwehr* op 'Veilchendienstag', de zogenaamde *Trööetemann* naar zijn einde.

Carnavalsdinsdag was ooit de belangrijkste dag, dat was immers de *vastenavonds*dag.

De brandstapel voor Mardi Gras in Wallonië

Bij onze Waalse burens spreekt men over *Mardi Gras* en de Angelsaksen, dus Germaanse stammen die zich rond 407 in Engeland vestigden, hebben er in de loop der eeuwen *Shrove Tuesday* van gemaakt.

In Aken trekken tegen het einde van carnavalsdinsdag de feestvierders, gekleed in donkere dracht met het doffe geluid van omfloerste trommels, naar de brandstapel. Kort voor middernacht wordt dan het zwarte 'lijkdoek' in brand gestoken terwijl uit alle kelen de 'hymne' *Am Aschermittwoch ist alles vorbei...* te horen is. Waarschijnlijk werd vroeger in iedere plaats, na de winter, een stroman verbrand. In Duitsland kon het vastenavondgebruik zich op een aantal plaatsen ook met carnaval voortzetten. Denken we aan *der Zacheies* van Merzenich, *der Lukas* van Pier, *der Hatterejan* in Süggerath, *der Eatsebear* in Derichweiler enz. enz. Misschien hebben we hier te doen met een oeroud onschuldig *fastelavondgebruik*, waar de Kerk niets op tegen had.

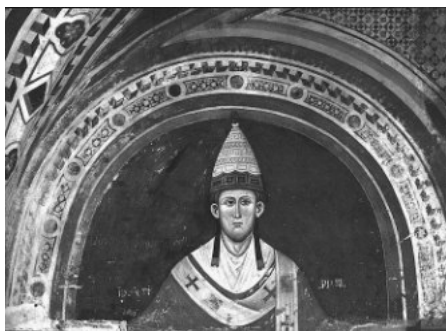
14.9.5. Malmedy

Ook in Malmedy met zijn, van oorsprong middeleeuwse vastenavond, wordt op dinsdagavond een stropop in brand gestoken, waarna de *haguètes*, waarover later meer, het omkeerritueel afsluiten en op Aswoensdag tot de orde van de dag terug keren. Dit soort vruchtbaarheidsrituelen was onderdeel van een magisch-religieuze cultus, van mensen die één waren met de natuur. De stroman jaagde de winter weg en vruchtbare vrouwen haalden de lente binnen. De verbranding kunnen we ook zien als het einde van vastenavond; met het vuur worden weelderige wanorde en zalig zingenot opgeruimd en keert men terug naar de ernst van alledag. Tegelijk was het in die bijgelovige tijd een brandoffer om de goden gunstig te stemmen. Vuur en zon zijn de lichtbronnen van het leven. Overal speelde de Kerk er syncretisch op in, door heidense volksgebruiken in de liturgie op te nemen.

Maria Lichtmis met vuur en licht

Op 2 februari, veertig dagen na Kerstmis, viert de RK Kerk het feest Maria Lichtmis, dat feitelijk een voortzetting is van een heidens fakkelfeest met de naam *Amburbale* ter ere van godin Ceres. Dat gebeurde in 1216 door Innocentius III, de paus van het *Vierde*

Paus Innocentius III

Lateraanse Concilie, die vooral bekendheid verwierf door de Leer, dat brood en wijn, tijdens de eredienst veranderen in het lichaam en bloed van de Heer. Vanaf dat moment, mochten de leken niet meer uit de kelk drinken. Hij stond niet alleen, want ook de uit Afrika afkomstige paus Gelasius I schreef reeds in 494 over de gedaanteverandering van brood en wijn. Die paus poogde het Romeinse *Lupercaliafeest* (een vruchtbaarheidsfeest op 15 februari), te vervangen door een feest ter ere van Maria.

14.9.6. Keermesmaan

In Vaals werd voor het laatst in 1954 een stropop verbrand. In Vaals weet echter niemand, in welk jaar de 'brandstapel' verplaatst werd van vastenavonddinsdag naar kermisdinsdag. Wel is bekend dat Vaals in 1661, officieel, als Staatse exclave, een stukje calvinistisch Nederland werd. Zoals in alle Staatse plaatsen, werden katholieke feesten streng verboden en werd natuurlijk ook vastenavond in de kiem gesmoord.

Waarschijnlijk werd toen het verbranden van een stropop verplaatst van vastenavond naar de kermis. Van heemkundige Dolf Baltus uit Vaals vernam ik, dat in Vaals tot ca.1954 op kermisdinsdag een stropop verbrand werd.

Terwijl Vaals sinds 1948 over een carnavalsvereniging beschikt, werd de 'aanklagende' activiteit toentertijd georganiseerd door de Vaalser Raucher Verein (D'r Piefekloep) en leden van de harmonie St. Caecilia. Op kermisdinsdag werd de stropop, die ook wel 'Keermesmaan' genoemd werd, niet met een schuitkar, maar met een kolenwagen van brandstofhandel Crutzen, naar het platte dak van de toren van café 't Türmsche te Vaals gebracht, waarna hij in de fik gestoken werd

14.10. Bloedig rudiment

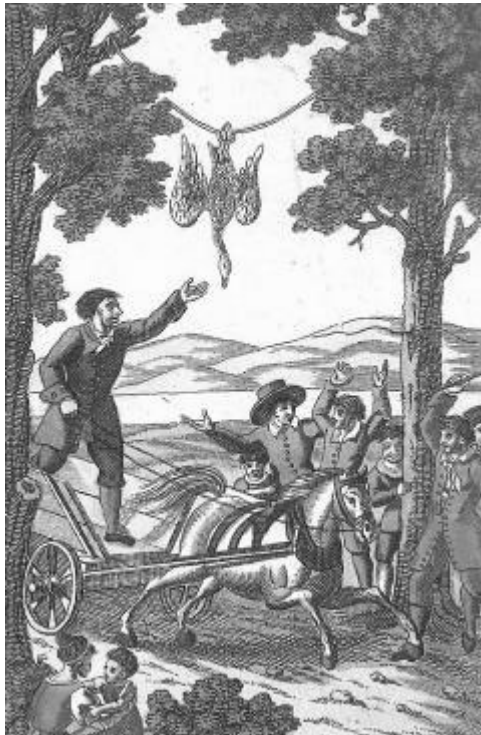
14.10.1. Gawstrekke in Beeg

Om carnaval te begrijpen is een inburgeringcursus te summier. Carnaval met zijn fastelavond- en vastenavondachtige wortels is zo divers dat er waarschijnlijk een universitaire studie voor nodig is.

Een vastenavondrudiment, dat niets met vuur en as te maken heeft, is het 'ganstrekken' in Beeg (Grevenbicht). In 1925 kwam de

vrijgezellenclub *Jong Sjötte* op het idee het *gawstrekke* nieuw leven in te blazen. Voor lezers die het niet begrijpen, *gawstrekke* betekent letterlijk ‘gans-trekken’, maar de praktische toepassing daarvan was ooit

gruwelijk. Het is de bedoeling, om gezeten op een paard, onder de opgehangen gans door te draven en er de kop vanaf te trekken... Vroeger was het een levende gans, tegenwoordig wordt de gans vooraf gedood. Zoals bij alle historische gebeurtenissen, kennen wij ook hier een aantal hypothesen. Beperken we ons tot de meest

Oude prent van het ganstrekken

waarschijnlijke, omdat deze met betrouwbare jaartallen gestaafd werd. In 1598, de 80 Jarige Oorlog was reeds dertig jaar aan de gang, werd te Vervins, de vrede tussen Spanje en Frankrijk geratificeerd. Spanje was blij, want had toen de handen vrij, om de Nassouwers (en calvinisten) in de Nederlanden aan te pakken. Om een sterk leger op de been te brengen, riep Spanje de hulp in van troepen uit Catalonië, die beroemd en berucht waren om hun strijdlust. Ook bij ons in de buurt, b.v. in Aken, waren toen Catalaanse soldaten. De Akense chroniqueur Haagen noteerde het exact: ‘Op 9 juni 1598 werden in Aken, 2.100 ‘Welsje’ soldaten ingekwartierd!’.

‘Welschland’ was in die tijd het land van de Walen, maar ook Fransen, Spanjaarden en Italianen waren Welsj. Het ‘ganskoppen’, tijdens vastenavond, was vroeger in Catalonië een geaccepteerd tijdverdrijf in wedstrijdverband. Voor dat doel, werden telkens drie levende ganzen geselecteerd.

Waarschijnlijk hebben de Catalanen in 1598 hun volkssport hier geïntroduceerd en namen een aantal plaatsen, het volksvermaak over.

14.10.2. Protest

‘Neen, natuurlijk niet!’- zeggen de inwoners van Grevenbicht. Het is precies andersom, want de Catalaanse soldaten vonden het *Beegse gawstrekke* zo boeiend, zodat zij dit aspect van het vastenavondfeest mee naar Spanje namen. (...)

In dorpen waar ganzen te kostbaar waren, moest de vastenavondmeute genoeg nemen met een haan. Op vette donderdag, dus de donderdag voor vastenavond, trok de jonkheid van huis tot huis om geld in te zamelen voor de aankoop van een haan. De jonge man die het lukte om op vastenavond de kop van de levende haan af te trekken mocht zich koning noemen. Deze bloedige vastenavondgebruiken passen niet meer bij het hedendaagse commerciële carnaval. Regelmatig ontvangt de ‘Dierenbescherming’ brieven van bezorgde burgers, die aan het *gawstrekke* een einde willen maken. Onlangs zei minister Gerda Verburg (Landbouw), dat zij hoopt dat er spoedig een einde komt aan het ‘ganstrekken’. Maar omdat de vergunning hiertoe steeds afgegeven wordt door de lokale overheid en omdat het een eeuwenoude vastenavondtraditie is, denkt de gemeente er niet aan de dode gans op te ruimen. Grevenbicht merkt op: ‘Het is je reinste polderparadox dat Hollanders wel gebakken ganzenlevertjes mogen eten, maar men een Limburgse traditie onfatsoenlijk vindt’. (...)

14.10.3. Uniek

Naar aanleiding van het bovenstaande ontving ik een reactie van de heer Jo van der Sluys uit Grevenbicht. Ik citeer: ‘De heer Hans Hermans schreef enige tijd geleden een stukje over het ‘gawstrèkke’. Daarin uitte hij het vermoeden dat de Catalaanse soldaten die in 1598 de stad Aken bezet hielden, ook het ganstrekken vanuit Spanje meegebracht zouden hebben. De heer Hermans is een gewaardeerd streekhistoricus in de regio Parkstad Oostelijke Mijnstreek. Aangezien ik mij sinds de jaren tachtig, heb bezig gehouden met het verzamelen van gegevens over het

ontstaan en de verbreiding van het ganstrekken, was ik natuurlijk erg geïnteresseerd naar de bronnen die de heer Hermans gebruikt zou hebben voor zijn beweringen. Het was mij reeds eerder bekend dat in Duitsland de opvatting leeft dat het ganstrekken door Spaanse soldaten naar onze streken is gebracht. In Bochum en Wattenscheid zijn zelfs twee verenigingen actief die het oprichtingsjaar 1598 in hun wapen voeren. De enige bron die ik echter tot op heden voor dit vermeende feit heb kunnen vinden is de uitspraak van de plaatselijke stadsarchivaris Eduard Schulte uit 1925 die wijst op mondelinge overlevering, uitgaande van het feit dat in 1598 Spaanse soldaten voor de poorten van Bochum hebben gelegen.

Beeld van de Gawstrekker Grevenbicht

Er is voorlopig geen aanleiding om mijn mening te herzien dat het oorsprongsgebied van het ganstrekken en soortgelijke dierspelen gezocht moet worden in de oud - Hollandse gebieden van Noordwest - Europa. Daar heb ik tot op heden de oudste historische vermeldingen gevonden en het ganstrekken is er bovendien terug te vinden in beeldende kunst en literatuur. Verder zijn er voldoende aanwijzingen dat het ganstrekken vanuit West - Europa over andere delen van de wereld is verbreid. Ik denk dus ook dat het ganstrekken in Spanje vanuit De Nederlanden is geïmporteerd. De Gawstrekkeners organiseren kleine tentoonstellingen om het Gawstrekken aan het publiek te presenteren en tegelijkertijd te overtuigen van het feit dat deze unieke traditie voor ons dorp (Grevenbicht) bewaard dient te blijven. (...)

Prefatie

We lezen dat ook in onze omgeving, te hooi en te gras, een paar fastelavondrudimenten bewaard gebleven zijn. Het is bijna een mirakel, dat zij de overgang naar het commerciële carnaval overleefd hebben, want op de meeste plaatsen is er een groot hiaat tussen vastenavondviering en carnavalsfeest. De volgende keer houden we ons bezig met de religieuze tweedeling in Nederland. Het is een misverstand dat de Hollandse protestanten tegen vastenavond waren, omdat de R.K.-Kerk pro was. Ook de R.K. Kerk was in de 19^e eeuw tegen iedere vorm van vastenavondviering en ook de carnavalisten kregen het moeilijk, zodat bij ons de meeste carnavalsverenigingen eerst na de oorlog opgericht werden.

6628w35683t verz. 28 augustus 2009